

Володимир ДУДАР

ПРОБЛЕМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ У РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Розкрито сутність сучасного механізму ціноутворення і формування цін на ринку агропродовольчої продукції, визначено рівень цінової конкурентоспроможності українських агропродовольчих товарів на світовому ринку, обґрунтовано шляхи удосконалення економічних відносин агентів ринку в механізмі ціноутворення.

Ключові слова: *ціни, ціноутворення, агропродовольчий ринок, собівартість продукції, цінова конкурентоспроможність, економічні відносини, кон'юнктура ринку, державне регулювання ринку.*

Сучасний етап функціонування і розвитку агропродовольчого ринку України пов'язаний з перебудовою в напрямі підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, адаптації до глобальних змін світової економіки. На конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, можливості забезпечувати споживачів якісною і безпечною продукцією фундаментально впливає система цін і ціноутворення. Ціна як інструмент перерозподілу вартості є важливим економічним інститутом ринку і базисом економічного благополуччя ринкових агентів, оскільки вона формує економічний інтерес виробляти певні види продукту і опосередковує продовольчу безпеку нації. Тому проблема ефективності цінового механізму *залишається актуальною* і є фундаментальною щодо формування економічного інтересу господарювання, розвитку національного агропродовольчого ринку.

Важливу роль у формуванні теоретичних концепцій дослідження ринку, ціни і ціноутворення відіграють *наукові праці* таких видатних економістів-класиків: Г. Армстронга, Дж. Кейнса, Ф. Кене, К. Маркса, Дж. С. Міля, В. Нордгауза, Д. Рікардо, А. Сміта.

У системі вітчизняної аграрної науки дослідження теорії і практики ціноутворення в ринкових умовах господарювання займають чільне місце. Теоретико-методологічні і практичні засади формування цін на агропродовольчу продукцію, розвитку ціноутворення як економічного інституту економічних відносин агентів аграрного ринку у механізмі ціноутворення в умовах розвитку аграрного сектору економіки висвітлені у наукових працях українських вчених економістів-аграрників В. Г. Андрійчука, Я. К. Білоусько, Ю. С. Коваленка, І. І. Лукінова, Т. О. Осташко, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, О. Г. Шпикуляка, О. М. Шпичака та ін. Їх зусиллями створено міцний теоретико-методологічний фундамент дослідження цієї проблеми, вирішено ряд методичних і прикладних аспектів щодо вдосконалення ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Проте високий динамізм дії внутрішніх соціально-економічних чинників і відкритість продуктових ринків зумовлюють поглиблення наукових досліджень з проблем ціноутворення з метою подальшого розвитку агропродовольчого ринку.

© Володимир Дудар, 2013.

Мета статті – дослідити сучасний механізм ціноутворення і формування цін на агропродовольчому ринку, встановити рівень цінової конкурентоспроможності вітчизняних агропродовольчих товарів на світовому ринку, обґрунтувати шляхи удосконалення економічних відносин агентів агропродовольчого ринку в механізмі ціноутворення.

Важливим економічним інститутом агропродовольчого ринку є ціна як інструмент перерозподілу вартостей. В умовах товарних відносин ціна виступає сполучною ланкою між виробником і споживачем, тобто є механізмом забезпечення рівноваги між попитом і пропозицією [1, 146]. Ціни на агропродовольчу продукцію є потужним регулятором економічного розвитку, тому ціноутворення має глобальний вплив на соціально-економічні результати суспільного буття.

Ціноутворення ґрунтується на певних принципах, які органічно впливають із системи економічних відносин країни і є однією із важливих її складових. Це зумовлюється тим, що саме функціонування економічного механізму держави забезпечується за допомогою цін, оскільки процеси обміну в товарному виробництві ефективно здійснюються лише тоді, коли забезпечене виважене ціноутворення за всією сукупністю товарів, які обмінюються. Тобто необхідним є забезпечення еквівалентності цін на сільськогосподарську продукцію і промислові товари.

Ціна безпосередньо залежить від виваженості системи економічних відносин, є засобом взаємозв'язку між продавцем і покупцем. В економічній теорії функціонування ринку у взаємозв'язку з діяльністю підприємства виокремлюють фактори ціноутворення (рис. 1).

Рис. 1. Фактори ціноутворення на агропродовольчу продукцію в умовах ринку

Примітка: Побудовано автором на основі [2, 156].

За ринкових умов ціни на сільськогосподарську продукцію, як і ціни на інші продовольчі товари та фактори виробництва формуються за законом попиту і пропозиції залежно від їх співвідношення, кон'юнктури та ємності ринку. Товаровиробник має право самостійно визначати свою виробничу програму, а отже, бере на себе весь ризик і повну відповідальність за результати роботи. Він повинен чітко усвідомлювати, що виробляти потрібно такі види сільськогосподарської продукції, які можна вигідно продати на агропродовольчому ринку.

У вітчизняній практиці економічних відносин механізм ціноутворення в аграрній економіці є недосконалим, що зумовлено, перш за все, особливостями галузі щодо періоду виробництва і збуту продукції, середовища продукування благ і ресурсів, задіяних у цьому процесі. Тут завжди присутній особливий і нетиповий підхід до формування цін, оскільки аграрний ринок характеризується чистою конкуренцією, попит на продукцію нееластичний, виробництво сезонне, а період обороту капіталу довготривалий.

Ціна як основа забезпечення економічного інтересу, дохідності діяльності суб'єктів ринкових відносин безпосередньо впливає на ефективність агропродовольчого ринку. Значні проблеми неефективного ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, як вважає О. Г. Шпикуляк, виражені у нераціональному розподілі вартості, а щодо продовольства – в інфляційному підвищенні цін, що змушує споживача понад 50% бюджету витратити на купівлю продовольчих товарів [3, 355].

Нестабільність цін на сільськогосподарську продукцію обмежує відновлювальний потенціал аграрних підприємств, тобто має дестабілізуючий вплив на процеси відтворення. Така ситуація в Україні не дозволяє товаровиробникам сформувавши достатні для відтворення обсяги нагромаджень, доходи нестабільні, до того ж постійно зростає собівартість продукції, а це погіршує також зростання доходів для заміщення ресурсних затрат [4, 37].

Нині зростання цін на агропродовольчі товари в Україні залишається однією з головних проблем, проте проблема не лише в кон'юктурі, оскільки значним чинником підвищення цін є динаміка мікроекономічних, внутрігосподарських факторів. У національній аграрній сфері сформувався вже давно стійкий антивідновлювальний тип виробництва з відсутністю адекватних технологічних рішень. Місткість сільськогосподарського виробництва доволі висока як у натуральному, так і вартісному вираженні. Це змушує товаровиробників виставляти запит на вищу ціну. Фактично підвищення цін на сільськогосподарську продукцію стимулює економічний інтерес працювати на землі (табл. 1), а з іншого – населення за рівнем доходів не готове прийняти такий розвиток подій.

Невирішеною залишається проблема інформаційної сфери у ціновому сегменті (моніторинг і поширення інформації). Поглиблюється диспаритет цін, безпосередній виробник не має доступу до організованих каналів збуту продукції, не отримуючи справедливую ринкову ціну. Щодо аграрного виробництва проявляється така особливість – ціни на сільськогосподарську продукцію-сировину формуються ринком, конкуренцією, а на продовольчі товари – затратним методом. Загальна проблема – механізм ціноутворення на ринку аграрних продуктів незбалансований, а держава неспроможна регуляторними заходами ліквідувати передумови втрат.

Таблиця 1

Динаміка зміни закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію в аграрних підприємствах України, 2006–2011 рр.

Показники	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Середня ціна, грн./тонна: Зернові та зернобобові	515,2	833,5	779,6	807,6	1125,0	1363,6
в % до попереднього року	123,3	161,8	93,2	103,6	139,3	121,2
Пшениця	527,0	796,7	753,0	793,5	1087,8	1324,2
в % до попереднього року	126,9	151,2	94,2	105,4	137,1	121,7
Ячмінь	480,8	889,2	839,4	723,2	956,5	1344,3
в % до попереднього року	98,4	184,9	93,5	86,2	132,3	140,5
Жито	413,2	843,3	812,6	615,2	790,1	1297,9
в % до попереднього року	130,3	204,1	97,0	75,7	128,5	164,3
Насіння соняшнику	939,1	1899,4	1367,3	1897,5	3028,0	3224,9
в % до попереднього року	96,0	202,3	71,0	138,8	159,6	106,5
Молоко	1070,2	1660,6	2065,1	1888,8	2938,7	3041,6
в % до попереднього року	95,0	155,2	142,2	91,5	155,6	103,5
М'ясо ВРХ	5293,6	5854,8	9414,8	8305,7	8960,8	11966,8
в % до попереднього року	90,0	110,6	182,1	88,2	107,9	133,5
М'ясо свиней	8416,2	7610,0	13178,0	14054,4	12204,0	13647,9
в % до попереднього року	82,7	90,4	196,3	106,7	86,8	111,8
М'ясо птиці	6059,7	6277,8	9390,2	8437,1	9892,9	10379,7
в % до попереднього року	93,0	103,6	158,6	89,9	117,3	104,9
Яйця, 1000 штук	192,7	274,4	377,4	403,9	470,6	521,5
в % до попереднього року	76,5	142,4	129,9	107,0	116,5	110,8

Примітка: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України за відповідні роки [5].

Перспективи розвитку агропродовольчого ринку безпосередньо залежать від конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств і їх продукції, тобто здатності переважати опонентів за певними параметрами.

Найвагомішими параметрами конкурентоспроможності агропродовольчої продукції вважаються економічні – рівень витрат на виробництво, динаміка ринкових цін, а також якість – поживність, тривалість зберігання, особливості транспортування. Проте конкурують сільгосптоваровиробники на агропродовольчому ринку переважно за ціною виробленої продукції. Це зумовлено тим, що всі вони виробляють ідентичну за якісними показниками продукцію.

Основу конкурентоспроможних переваг суб'єктів агропродовольчого ринку становить ефективність ціноутворення. Конкурентні переваги цінового змісту формуються на мікроекономічному рівні – в системі внутрігосподарського механізму, продуктом функціонування якого є затрати виробника на виробництво товару. Якщо затрати виробника вищі, ніж конкурентів, то йому важко сподіватися на гарантоване покриття собівартості ціною, а інколи навіть можливість реалізації продукції. Тоді цінова конкуренція витісняє з ринку неефективних виробників, зменшуючи обсяг пропозиції, а на цьому ринку встановлюється рівновага між попитом і пропозицією при певному рівні ціни, рівноважної ціни [6, 21]. При такому внутрішньогосподарському механізмі ціноутворення конкурентоспроможність за ціною формується з урахуванням вартості виробників на виробництво продукції.

Пропозиція конкурентоспроможності продукції залежить від рівня затратності виробництва – собівартості продукції. Саме постійно зростаюча собівартість не дозволяє виробнику самостійно забезпечити ціну пропозиції на внутрішньому ринку нижчу за імпортовані продукти (табл. 2).

Таблиця 2

Відношення повної собівартості реалізованої продукції до її ціни в сільськогосподарських підприємствах України у 2005–2011 рр., %

Види продукції	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Зернові культури	93,2	77,4	85,9	93,2	87,8	79,3
Насіння соняшнику	82,9	56,9	84,5	70,7	60,7	63,7
Цукрові буряки	90,0	112,4	93,4	73,0	85,7	73,3
Молоко	103,8	87,8	96,0	98,6	84,9	84,4
М'ясо ВРХ	162,3	169,5	131,8	148,9	155,9	132,9
М'ясо свиней	110,1	138,0	99,8	89,2	108,5	103,9
Птиця	89,2	123,5	112,6	129,1	104,6	120,1
Яйця (1000 штук)	107,3	91,7	88,5	88,4	84,3	72,0

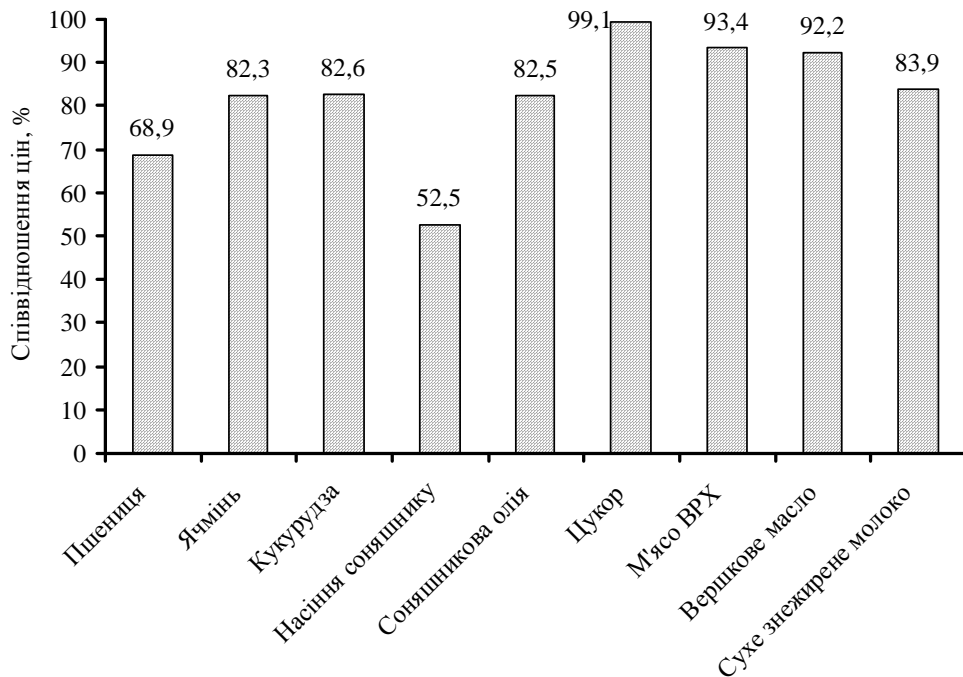
Примітка: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

На внутрішньому ринку ціновий аспект конкурентоспроможності проявляється у тому, що ціни на аграрну продукцію низькі для виробників, а високі для споживачів, до того ж собівартість зростає швидшими темпами, ніж ціни, що зумовлює проблему платоспроможного попиту.

С. М. Кваша і О. В. Жемойда вважають, що конкурентоспроможність продукції на світових ринках доцільно розглядати через призму трьох чинників – ціноутворення, якості та ліквідності. Класично ці показники аналізуються щодо чотирьох ієрархічних рівнів: держави, галузі, підприємства та товару [8, 121].

З досліджень випливає, що вітчизняний аграрний сектор недостатньо інтегрований у світовий агропродовольчий ринок. На це вказує низька частка експорту у валовій продукції галузі – 12%, тоді як у Польщі й Угорщині цей показник дорівнює – 25%, а в Німеччині – понад 50% [9]. Основною причиною є низька конкурентоспроможність агропродовольчої продукції порівняно з продукцією інших країн-експортерів.

Встановлено, що конкурентоспроможність товарів АПК на світовому ринку має переважно ціновий характер, оскільки українські експортні ціни основних видів агропродовольчої продукції значно нижчі від світових (рис. 2).

Рис. 2. Відношення експортних цін України до світових на основні агропродовольчі товари, в середньому за 2008–2010 рр., %

Примітка: Розраховано автором на основі даних FAOSTAT [9].

Максимально наближеними до світових цін є українські експортні ціни на цукор, яловичину і вершкове масло 99,4–92,2%. На окремі види агропродовольчої продукції, які переважають в українському експорті – насіння соняшнику відношення української експортної ціни до світової знаходиться в межах 52,5%. Розширення присутності продукції українського АПК на зовнішніх ринках збуту вимагає підвищення їх конкурентоспроможності, прийняття виважених управлінських рішень у світовій інтеграції, адаптації агропродовольчого ринку до глобальних змін світової економіки.

Засновник української школи глобалістів О. Г. Білоус на початку цього століття зазначив: “Світовий досвід другої половини ХХ ст. показує, що ніякі специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ні відмінити, ні відкласти невловиму дію об’єктивних законів ринку. Країни, які виявляються неспроможними зайняти місце в експресі світової глобалізації, неминуче опиняться під його колесами. Таким є закон сучасного розвитку – закон глобалізації” [10, 12].

Сучасні умови функціонування агропродовольчого ринку потребують обов’язкового державного впливу через розбудову відповідної системи інституцій і механізмів регулювання. Це зумовлено тим, що в системі регулювання агропродовольчого ринку присутній ціновий механізм, який в умовах України сьогодні представлений переважно інструментом мінімальних цін. Мінімальні ціни встановлюються на рівні простого відтворення, що обґрунтовується необхідністю мінімізації впливу на ціни для споживача, але при цьому фактично ігноруються інтереси виробника у контексті

забезпечення умов еквівалентності обміну. Цінова політика має враховувати інтереси усіх суб'єктів агропродовольчого ринку.

Система державного регулювання агропродовольчого ринку має охоплювати організаційні й економічні напрями. До організаційних напрямів регулювання агропродовольчого ринку належать такі: створення системи державних інституцій з регулювання ринку; створення й розвиток ринкової інфраструктури; формування нормативно-правової бази та інформаційного забезпечення; створення міжвідомчих і регіональних узгоджувальних комісій з питань врегулювання міжгалузевих відносин; ведення моніторингу та прогнозування кон'юнктури ринку; посилення контролю за якістю та безпечністю агропродовольчої продукції; впровадження стандартів агровиробництва та правил сертифікації продукції; щомісячне декларування запасів агропродовольства тощо.

Економічні напрями регулювання агропродовольчого ринку мають охоплювати: складання балансів продовольчих ресурсів, їх оптимізацію; узгодження попиту і пропозиції, підтримку їх рівноваги; регулювання та підтримку пропозиції шляхом здійснення резервних, заставних та регіональних закупівель і продажу продукції; митно-тарифне регулювання експорту й імпорту продукції; підтримку кредитування виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції; цінову підтримку стратегічно важливих видів агропродовольчої продукції; бюджетну підтримку експорту (експортні субсидії й програма розширення експорту).

Основними механізмами, що формують ринок конкурентоспроможної агропродовольчої продукції, треба вважати: перехід на програмно-цільове управління стабілізації сільськогосподарського виробництва; появу на агропродовольчих ринках держави як покупця і продавця основних видів сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, які мають стратегічне соціально-економічне значення для суспільства.

До програми ринкової трансформації державної підтримки аграрного сектору потрібно включати такі заходи: створення резервів сільськогосподарської продукції для забезпечення продовольчої безпеки, закупівля і продаж якої має здійснюватися прозоро, за поточними ринковими цінами; підтримку купівельної спроможності населення з низьким доходами шляхом надання адресних субсидій; підтримку доходів товаровиробників сільськогосподарської продукції; підтримку програм страхування доходів сільгосптоваровиробників на випадок стихійних лих, хвороб і пошкодження шкідниками рослин і тварин; часткову компенсацію зниження доходів сільськогосподарських товаровиробників порівняно з середнім рівнем за попередні 3-5 років через неврожай чи стихійне лихо; підтримку програм, спрямованих на вилучення з виробництва надлишку працівників; підтримка програм вилучення з виробництва землі, худоби та інших виробничих ресурсів; підтримку сільськогосподарських підприємств, що знаходяться в регіонах з несприятливими природно-кліматичними умовами.

Для державного регулювання попиту і пропозиції уявляється можливим запровадити: товарні програми; товарні та грошові інтервенції; авансування участі товаровиробників у державних програмах; програми нарощування чи скорочення посівів, консервація посівних площ; жорсткі санкції щодо ввезення продукції на вітчизняний агропродовольчий ринок незаконним (контрабандним) шляхом; важелі обмеження імпорту; спеціальні програми продовольчого забезпечення окремих груп населення.

Зважаючи на економічні труднощі в аграрному секторі, державному регулюванню

на першому етапі можуть підлягати лише попит і пропозиція на окремі стратегічно важливі види агропродовольства, щодо яких розробляються державні цільові товарні програми: “Продовольче зерно”, “Фуражне зерно”, “Олійні культури”, “Цукрові буряки”, “М’ясо”, “Молоко”. В межах зазначених програм мають бути: пшениця продовольча, жито; кукурудза, ячмінь, бобові; насіння соняшнику, олія; цукор; молоко сухе, мало, сири тверді; напівтуші ВРХ та свиней. Мета таких програм – підтримувати виробництво визначених для кожного періоду видів продукції, від яких залежить продовольча безпека держави, в найбільш сприятливих природних і економічних умовах для зменшення витрат на її виробництво, підвищення конкурентоспроможності продукції, збільшення доходів товаровиробників та впливати на формування доступних для споживача цін на продовольство.

Держава через ціновий механізм має сприяти конкурентоспроможності виробленої в аграрній сфері продукції і забезпеченню еквівалентності міжгалузевого обміну. Саме через механізм еквівалентних цін держава має компенсувати витратну частину доходу (різницю між ринковою та еквівалентною ціною) з метою підвищення відтворювальної здатності цін і доходів на аграрну продукцію, тобто необхідно створити рівноправні умови господарської діяльності, за яких сільськогосподарські виробники мали б можливість отримувати доходи на рівні визначеної норми прибутку по економіці країни.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі *висновки*. Цінова політика на агропродовольчому ринку вимагає посиленої уваги держави з позицій підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках за рахунок збалансованого використання ринкових і державних механізмів регулювання, застосування еквівалентних цін, що буде предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Зайцев Н. Л. *Краткий словарь экономиста* / Н. Л. Зайцев. – [3-е изд.]. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 160 с.
2. Супіханов Б. К. *Розвиток ринків аграрної продукції : моногр.* / Б. К. Супіханов. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2009. – 558 с.
3. Шпикуляк О. Г. *Інституції аграрного ринку : моногр.* / О. Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 480 с.
4. *Ціноутворення та нормативні витрати у сільському господарстві / теорія, методологія, практика* / [за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка]. – К., 2008. – Т. 1: *Теорія ціноутворення та технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур* / [за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 698 с.
5. *Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ7_u.htm
6. Дейли, Джон. *Эффективное ценообразование. – основа конкурентного преимущества* / Дейли, Джон ; пер. с англ. – М. : ИД “Вильямс”, 2004. – 304 с.
7. *Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2011 рік* / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 386 с.
8. Кваша С. М. *Конкурентоспроможність виробництва яловичини на зовнішньому ринку* / С. М. Кваша, О. В. Жемойда // *Економіка АПК.* – 2003. – № 5. – С. 121–126.

9. *The Agricultural Trade domain covers detailed food and agriculture trade data* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://faostat3.fao.org/home/index.htm#DOWNLOAD>
10. Білоус О. Г. *Глобалізація і національна стратегія України* / О. Г. Білоус. – Броди : Просвіта, 2001. – 301 с.
11. *Осташко Т. О. Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринку агропродовольчих товарів* / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко-Холода ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 224 с.
12. *Пасхавер Б. Ціна виробництва і споживання продовольчого ринку* / Б. Пасхавер // *Економіка України*. – 2007. – № 12. – С. 51–61.

Редакція отримала матеріал 5 грудня 2012 р.